

Bijdrage Ariane Blokzijl 11 maart 2026

Stan, jij wou bakker worden en ik actrice en journalist. Het liep anders: ik studeerde af in de Nederlandse taal en -letterkunde, ging de lokale Amsterdamse politiek in als fractievoorzitter, werd trainer en leidinggevende bij bureau voor ondernemingsraden FNV Formaat en later bij de Academie FNV. Waar we werk maken van versterking democratie en rechtsstaat.

Mij is dan ook gevraagd om vanuit mijn praktijkervaring iets toe te voegen aan jouw verhaal. Dat doe ik vanuit mijn politieke en vakbondspolitieke achtergrond. Dat doe ik ook met de kennis en ervaring van mijn collega's bij de Academie FNV. In het bijzonder noem ik onze onderzoeker-stagiair Jelte Meuleman, hier aanwezig, die de scriptie *Rechtvaardigheid voorbij de polder* schreef.

Het is niet gemakkelijk iets toe te voegen aan het lezenswaardige boek en de inzichten die je hier meegeeft, Stan. *Democratie op het werk maakt democraten in de maatschappij*: het is wetenschap, het is bewezen, het is mooi. Ik richt me op 'de vakbond als School voor democratie', zoals jij dat zo treffend zegt en behandel de volgende vragen.

1. Hoe breng je democratische waarden en rechtsstatelijke normen over en welke dan precies?
2. Hoe bevorderen we het kritisch denken en welke competenties horen onder andere bij de collectieve beweging?
3. Wie van onze School voor democratie zijn daarbij noodzakelijk?

Hoe brengen we democratische en rechtsstatelijke waarden en normen over en welke precies?

In onze praktijk merken we dat een democratisch proces in het bedrijf, niet vanzelfsprekend leidt tot democratisch gedrag en besef van het belang van de rechtsstaat. Dat heeft inderdaad te maken met normen. Die kunnen niet zonder de waarden erachter. Je gaf het net aan: in Turkije slaat een bekende gemakkelijk een arm om je heen. Jij deed dat daar ook. Niet alleen omdat je de norm van een ander volgt. Ook omdat je de waarde erachter begrijpt: je snapt de vriendschappelijke en aardige bedoeling. Democratische en rechtsstatelijke waarden achter de norm blootleggen, ze uitleggen, en ze vanzelfsprekend maken: dat is de taak van onze school.

Die waarden reiken ver. Het gaat om gelijkwaardigheid, medezeggenschap, invloed, solidariteit, rechtvaardigheid gekoppeld aan werk en inkomen. Het gaat ook om maatschappelijke democratische waarden die ons een sleutelpositie geven binnen de democratische rechtsstaat: achter het recht op vereniging, recht op betoging, recht op vrijheid van meningsuiting zitten waarden als het vreedzaam aanklaarten van misstanden, zelfontplooiing, een diverse en inclusieve samenleving.

Hoe zorgen we voor nóg betere democraten in onze maatschappij? Het valt me op dat de waarden die horen bij 'solidariteit' relatief snel op tafel komen in ons vakbondswerk bij

thema's die diepgevoeld en breed gedragen zijn. Zoals werkdruk en loonsverhoging. Democratie op het werk kan nog meer losmaken als we solidariteit, het voor elkaar opkomen niet alleen koppelen aan die vakbondsthema's maar direct verbinden aan onze grondslagen. Vertellen dat solidariteit betekent dat iedereen meedoet: mensen van kleur, mensen uit de LHBTQ+-gemeenschap, vrouwen. Dan kunnen we ook meteen aan de orde stellen waarom racisme en discriminatie geen plek hebben binnen onze School voor democratie, in het bedrijf en ook niet buiten de fabriekspoort. Zo zijn inspraak, medezeggenschap, de collectieve beweging ook te verbinden aan het recht je te verenigen of vrijheid van meningsuiting buiten de kantoordeuren. Daarmee stel ik dat democratische rechtsstatelijkheid ook thuishoort in onze lesprogramma's, zeker in de context van democratische erosie in onze samenleving. Een voorbeeld voor ons is onder andere de Belgische vakbond ACV. Die leidt leden op over het belang van democratie en rechtsstaat. Men doet dat in nauwe verbinding met de vakbondspraktijk. Niet voor maar met de leden.

Stan, je gaf net een voorbeeld van de terugtrekkende leidinggevende, de ruimte voor democratie op het werk en het verbluffende effect: namelijk meer resistentie tegen populistische leiders. Ondanks de democratie in vele bedrijven is het extreemrechtse gedachtegoed genormaliseerd in de samenleving, met uitwassen op het werk en omgekeerd. Dat vraagt om een brug naar de politiek, met de buitenwereld. Dat is evident ter ondersteuning van ons emancipatie- en scholingswerk. Bij het vaccin tegen populisme hoort een vakbeweging die zich ook in het politieke domein harder en nadrukkelijker uitspreekt op over onze waarden en grondslagen. Voor de democratische rechtsstaat, voor de eigen positie daarbinnen, voor een inclusieve arbeidsmarkt, voor de mensen waar we mee en voor werken.

We moeten daarbij medestanders zoeken o.a. in het politieke domein. Zo geeft de FNV geen podium aan racistische en extreemrechtse partijen en hun gedachtegoed. Daarvoor kregen we geen applaus. Dat hoeft ook niet. We waren echter een roepende in de woestijn en het zette ons in het defensief. In je uppie moet je harder vechten dan met z'n allen. Maar het tij keert. Gemeenteraadsfracties van links tot rechts sluiten Forum voor Democratie uit bij de gemeenteraadsverkiezingen. Een nieuwe norm gloort door politieke samenwerking, de publieke opinie kantelt, en 'het waarom' komt manifest op tafel. Ook in ons scholingswerk.

Wat kunnen we trouwens veel leren van samenwerking: van bewegingen die pal staan voor gelijkwaardigheid. Van de Dolle Mina's, de LHBTQ+-gemeenschap, de mensen die dagelijks de uitsluiting voelen, en toch opstaan. Dit over het overbrengen van rechtstatelijke en democratische waarden.

Over naar het belang van competenties.

Hoe bevorder je het kritisch denken en welke competenties horen onder andere bij de collectieve beweging?

Kritisch denken is een voorwaarde om je stem te laten horen. Je vertelde dat we dat op school hebben geleerd. Mijn generatie en die daarvóór niet. We leerden een tekst verklaren, te vertellen wat de schrijver bedoelde en historische analyses van een ander in de kop te stampen. Daar kwam geen eigen mening aan te pas. Je sneed het net ook aan in jouw voorbeeld: Andreina had de vakbond nodig voor een kritische houding. Hoe vergaat het de huidige generatie die van huis uit niet kritisch is, die opgroeit met fabels in 140 leettertekens? Het is aan ons om mythes te ontcrachten, om mensen te leren tussen de regels door te luisteren en te lezen. Wij trainen ze daar expliciet in.

Het creëren van machtsevenwicht met de collectieve beweging van onderop: zéér eens. Maak van elke werkplek een bewegingslab! We leren mensen inderdaad een breed gedragen, oplosbaar, actueel en diepgevoeld thema te achterhalen. En ook de stappen van informeren naar bewustmaken naar organiseren en mobiliseren met een heldere escalatieladder. Het voeren van een activerend gesprek komt ruimschoots aan bod. Dit werken 'van onderop' is fundamenteel voor democratie op de werkvloer en daarbuiten.

Democratisch inzicht is denk ik zélf van belang bij corporaties zoals 'De vrije markt' hier om de hoek: geen macht, iedereen is vrij en alleen maatschappelijk verantwoorde en duurzame producten worden geproduceerd. Maar zodra er een organisatie is, komen er functies en functies zijn inhoudelijk ongelijk. Hoe behoud je de gelijkwaardigheid als tarieven moeten bepaald, het werk verdeeld, er gecoördineerd en uitbetaald moet, inval geregeld bij ziekte en wie dan? Als dat collectief wordt besloten, hoe blij is dan de minderheid? Zeer interessant om onze kennis hierover te scherpen.

Onze School voor democratie heeft wat mij betreft dus een breed pakket aan leerprogramma's dat zowel de democratie op het werk als de democraten in de maatschappij versterkt. En de democratische rechtsstaat. Dan kom ik bij mijn laatste vraag:

Wie van onze School voor democratie zijn daarbij noodzakelijk?

We spraken net over het werken van onderop. Net zo belangrijk is de sturing van bovenaf. De arbeidstijdsverkortung, beklonken in het akkoord van Wassenaar in 1982, is door de FNV-leiding bedacht. Niet van onderop. We hebben de vakbondsbestuurder nodig. Zonder het brede verhaal van bovenaf is de vakbondskracht van korte duur. Zo kregen buurtbewoners tijdens mijn raadswork 10.000 euro om iets moois te doen met hun pleintje. De wethouder had echter eerder in een vertrouwelijke commissie plannen ontvouwd voor hoogbouw aan de overkant van dat pleintje. Bewoners kregen dus zeggenschap over een wip-kip en een zandbak, terwijl hun buurt fundamenteel zou veranderen. Dat brede verhaal heb ik verteld waardoor ze betrokken bleven.

Vakbondsbestuurders zijn als vakbondsvertegenwoordigers de spil van kennis, inzicht en machtsvorming. Ze opereren in meerdere bedrijven, kennen de sector, hebben zicht op de

overkoepelende strategie, zijn vraagbaak, richtinggevers en zijn de vooruitgeschoven posten en coach van onze leden en kaderleden. Of zoals gemeld in het rode boekje van de Katholieke Werknemers Beweging uit 1963: "Als wij samen iets willen doen, moet dit ordelijk gebeuren. Dit kan niet zonder leiding. Deze leiding steunt haar gezag op de vrije gemeenschapswil der gezagsonderhorigen: zoniet is ze voor ons, als volwassenen, onaanvaardbare voogdij." Ik vind dat we samen met hen (en andere sleutelfiguren) op moeten trekken in onze scholingsprogramma's voor de gemeenschappelijke taal naar buiten.

Een andere onmisbare schakel voor kennis en machtsvorming is de ondernemingsraad en de samenwerking daarmee. Met goede communicatie met de achterban weet de or wat er speelt en kan hij dit vertalen in advies of instemming. Wer-rechten die slap klinken. In werkelijkheid zijn het krachtige vehikels voor daadwerkelijke invloed van werkenden, dus voor de democratie. De vakbondbestuurder en de medezeggenschap als instituties zoomen uit, objectiveren en voeren het formele overleg. Ze voorkomen eigenbelang en cliëntelisme in het bedrijf.

Ik vind - en dit zeg ik nadrukkelijk op persoonlijke titel - dat de FNV 15 jaar geleden de grove fout maakte om bij organizingtrajecten vakbondsbestuurders te omzeilen. Bestuurders moesten plaatsmaken door 'van onderop'. Ook ondernemingsraden zijn soms weggezet als lieden die op de stoel van de werkgever zitten. Onze school voor democratie moet kaderleden in ondernemingsraden eveneens de hand reiken als het minder gaat. Toch? Dieptepunt voor mij als medezeggenschapstrainer destijds was een petitie van de vakbond tegen de ondernemingsraad. Maar organizing heeft ons zéker een nieuwe impuls gegeven om de kracht van het collectief te versterken. Zie acties in de Metaal, in de Havens en bij de apothekersassistenten met activerend vakbondswerk, geleid door vakbondsbestuurders. Want hoe je ook beweegt: je hebt koers nodig, je hebt baat bij samenwerking met de or en je komt altijd uit 'aan de institutionele tafel' waar onderhandeld en overlegd wordt.

Ik rond af.

Competenties, de waarden achter de democratische normen horen thuis in onze trainingen. Maar nadrukkelijk óók instituties, het formele overleg op bedrijfsniveau en daarbuiten moeten omarmd in onze School voor de democratie. Met morele en institutionele kompassen waar de rechtsstaat op drijft houden we onze democratische rug recht. Die brug hebben we te slaan voor de democratie op het werk en democraten in de maatschappij.